

Sovjetski znanstvenik V. V. Vinogradov definirao je gramatiku »kao sistem jezičnih normi i kategorija koje određuju načine i tipove u tvorbi riječi, struktura, sintagmi i rečenica; i kao dio lingvistike koji proučava taj sistem«. ¹ Vinogradov uzima u obzir sveobuhvatnost gramatike, područja kojima se bavi i određuje njezinu funkciju.

Gramatika daje sistem jeziku i ne može se odvajati od ovoga, ali se njena uloga u nastavi stranih jezika mijenjala u raznim razdobljima od pretjeranog »gramatiziranja« do »antigramatičkog« perioda, a svaka nova metoda u nastavi stranih jezika posebno se bavila mjestom i ulogom gramatike u učenju stranog jezika.

U suvremenoj nastavi stranih jezika na gramatiku ne gledamo kao na suhoparnu teoriju koja je sama sebi svrhom, nego kao na sredstvo za upoznavanje i usvajanje jezičnih pravilnosti. Teoretska dostignuća na području lingvistike primjenjuju se u praksi za što bolje i efikasnije učenje stranih jezika. Tim područjem bavi se primijenjena lingvistika i po Pitu Corderu »primijenjena lingvistika je korištenje znanja o prirodi jezika do kojeg se došlo lingvističkim istraživanjima za unapređenje praktičnog zadatka u kojem je jezik centralna komponenta«. ²

Danas se u nastavi stranih jezika postavlja praktični cilj: *aktivno vladanje jezikom* koji služi u svakodnevnom komuniciranju.

Taj cilj može se postići pomoću odgovarajućih udžbenika, primjenom suvremenih tehničkih pomagala, primjenjujući pritom niz raznolikih vježbi za automatiziranje jezičnih struktura i stvaranje govornih umijeća i navika, ali se ujedno traži da jezik bude korektan i pravilan. Gramatika je, prema tome, nužno inkorporirana u jezik i tijesno vezana s leksikom. Nema rečenice bez leksike, kao ni rečenice bez gramatike. Leksika nam kazuje o čemu se govori, označuje predmete, svojstva, radnje i sl., a gramatika posreduje da se o njima pravilno govori i da se pravilno primjenjuju: ona organizira riječi koje označuju predmete, radnje, svojstva, odnose među riječima i njihovu funkciju.

Tradicionalna podjela gramatike na morfologiju i na sintaksu ne dijeli se u pristupu jeziku — u nastavi se one isprepliću. Jezik učimo u rečenici koja određuje i oblik koji će se primijeniti. Primjena gramatike, opseg izučavanja i metodski pristup u obradi gramatike nije jednak u svim fazama učenja jezika. Ona je u početnoj fazi intuitivna i prelazi od *intuitivnog u kognitivno* te se postepeno svjesno primjenjuje do najviše faze u učenju gramatike kao znanstvene discipline s ulaženjem u njene norme i zakonitosti.

Smatram da u suvremenoj nastavi stranih jezika u našoj školskoj praksi i sistemu školstva možemo razlikovati četiri faze u primjeni gramatike i njenom mjestu u nastavnom procesu:

1. Intuitivna gramatika — početna faza (neki dječji vrtići i učenje po metodi AVGS, početna nastava stranog jezika u IV, odnosno V razredu osnovne škole)

¹ V. Vinogradov: *Грамматическое учение о слове*, Moskva 1947.

² M. Vilke: »Mjesto i zadaci primijenjene lingvistike« — *Strani jezici* br. 2/1973, str. 91.

2. primijenjena gramatika — svjesno primjenjivanje gramatičkog minimuma od V, odnosno VI razreda osnovne škole do VIII

3. gramatičko-jezična faza — funkcionalna gramatika — logička faza sa svjesnim udubljivanjem i proširivanjem jezičnih zakonitosti povezanih s leksikom u kontekstu (srednja škola)

4. gramatika kao znanost — proučavanje i ulaženje u gramatičke norme i zakonitosti, gramatika kao lingvistička disciplina (nastavničke škole i jezični fakulteti).

Prva i druga faza odnose se na nastavu u osnovnoj školi i samo djelomično na dječje vrtiće u koje se još eksperimentalno uvodi strani jezik.

U novom Nastavnom planu i programu za osnovne škole SR Hrvatske postavlja se cilj »...da učenici svladaju jedan strani jezik u toj mjeri da se njime mogu uspješno služiti u okviru osnovnog rječnika svakidašnjih životnih situacija«. Za postizavanje tog cilja predviđeno je svladavanje 1500 do 1800 osnovnih riječi i gramatičko gradivo raspoređeno po razredima. Gramatičko gradivo birano je na osnovi *gramatičkog minimuma*, tj. na bazi onih gramatičkih pojava bez kojih se strani jezik ne može ni usmeno ni pismeno pravilno primjenjivati. U tome treba razlikovati *receptivni i produktivni minimum*, a to znači da treba odrediti gramatičke pojave koje su neophodne u govoru ili u pismu, kao i oblike i strukture bez kojih se ne može naučiti svakodnevni govorni jezik.

U osnovnoj školi ta se elementarna gramatika odabira na temelju slijedećih kriterija:

- a) mjesto određene gramatičke pojave u gramatičkom sistemu jezika (njena produktivnost ili neproduktivnost)
- b) frekventnost u jeziku
- c) povezanost s leksičkim minimumom
- d) nemogućnost zamjene nekim manje ili više sinonimičnim sredstvima.

U tom odabiranju i kriteriju uzima se u obzir *frekventnost* neke gramatičke kategorije *u govornom jeziku*. Tako će npr. neki nepravilni glagol ili zapovjedni način biti potrebni u jeziku nego pravilna deklinacija neke imenice. Svaki strani jezik ima svoje specifičnosti i probleme u odnosu prema materinskom jeziku pa je gramatički minimum prilagođen i prirodi određenog stranog jezika. U tom pogledu dat će velik doprinos kontrastivne analize koje se provode na Zagrebačkom sveučilištu.

U svjetlu današnjice gramatika ima svoje određeno mjesto u navedenim fazama i njena se primjena mijenja prema dobi učenika, nivou znanja i rezultatima koji se u pojedinoj fazi žele postići.

Najvažniji period svakako je *početni* i u našim školama to je IV, odnosno V razred osnovne škole — period *slušanja i imitiranja*. Fonološki sistem materinskog jezika nije u toj dječjoj dobi još očvrstao govorne organe pa djeca lakše usvajaju glasove stranog jezika nego u kasnijoj dobi. Osim toga, u periodu do puberteta jezik se prima *senzoričkim putem* i zato se u početnoj fazi dopušta intuitivna gramatika. Jezik se usvaja kompleksno, pa iako nastavnik planira gramatičke cjeline, ne objašnjava ih, ne izdvaja paradigme i ne izvodi pravila. U oralnom periodu to se naziva »predgramatička faza«, koja je veoma važna za stvaranje »osjećaja za jezik« i zahtijeva od nastavnika

studiozno pripremljene satove, odgovarajući metodski postupak te mnogo strpljenja i upornosti u radu. Već u prvim zapovijedima i željama čuju se oblici imperativa, kondicionala, primjenjuju se mnoge funkcionalne riječi čak u većem broju od sadržajnih, ali sve to učenici usvajaju slušanjem, imitiranjem i uvježbavanjem pomoću raznih drilova i primjenom vježbi na osnovi ritma i intonacije. U toj fazi učenja jezika vrlo su pogodni razni drilovi koji će u daljnjim fazama sve manje koristiti jer i dob učenika i nivo znanja jezika i gramatike traži i primjenu određenog tipa vježbi.

U drugoj fazi nastavlja se primanje jezika slušanjem i imitacijom, a gramatika se uvodi sustavno i objašnjava induktivnim putem — od niza primjera određene gramatičke pojave u rečenici do objašnjenja i pravila. Učenici upoznaju gramatičku terminologiju, primjenjuju se paradigme, uspoređivanje i analogija. Nastavnik također primjenjuje drilove od desetak minuta ili kratke dijaloge. On sve više nastoji da se gramatički oblici *svjesno* usvajaju i analogno primjenjuju u novim slučajevima. Gramatika se uvježbava pomoću produktivnih drilova, raznih poticajnih supstitucijskih tablica i dopunjaljki. Težina vježbi i zadataka mijenja se i varira prema razredu i dobi učenika tako da se u VII i VIII razredu sve više primjenjuju i kreativne vježbe, transformacije i proširivanje rečenica primjenom novih oblika i struktura. Učenici osnovne škole morali bi usmeno i pismeno uvježbavati gramatičko gradivo povezano s leksikom iz situacija svakodnevnog života tako da nakon završenog VIII razreda ovladaju gramatičkim minimumom.

Gramatičko-jezična faza je razdoblje srednjoškolske dobi, vrijeme racionalnog primanja pojmova, razvijanja logičkog mišljenja i put ka generalizacijama i apstrakciji. Učenici žele znati o svemu, traže objašnjenja i kauzalne veze među jezičnim pojavama i ne zadovoljavaju se imitacijom i drilom. Nažalost, težina u radu s tim učenicima baš je u tome što nisu svi učenici jednako intelektualno zreli ili nemaju isti nivo predznanja. Međutim, program srednje škole nadovezuje se na gramatički minimum koji »...treba da se obradi u osnovnoj školi, a u srednjoj školi on služi kao osnova za razvijanje usmenog izražavanja«. ³

Zato je potrebno u početnom razredu srednje škole ponoviti gramatičko gradivo usmenim i pismenim provjeravanjem tako da se može *proširivati* i detaljnije obraditi gramatički minimum te nadograđivati novim gramatičkim pojmovima. Kod onih gramatičkih kategorija koje nisu postale jezična navika, a vrlo su frekventne, treba primijeniti produktivne drilove i supstitucijske vježbe dozirane tako da ne pređu u dosadu i ne zamaraju učenike. U ruskom jeziku to su obično glagoli kretanja s prefiksima, genitiv množine, lične zamjenice za 3. lice i sl.; u njemačkom jeziku deklinacija imenica i pridjeva, preterit jakih glagola, složena glagolska vremena, red riječi itd., a u engleskom upotreba glagolskih vremena i člana i sl.

Prema prirodi pojedinog jezika javlja se i niz specifičnih pogrešaka, o kojima nastavnici srednje škole moraju voditi brigu i na prijelazu u srednju školu sistematski provoditi ponavljanje gradiva iz osnovne škole. Neke će se gramatičke kategorije brzo ponoviti jer su dobro usvojene, no kod nekih bit će potrebna dodatna objašnjenja i vježbe. »Učenici moraju ovladati gramatikom u tijesnoj vezi s leksikom. Ako jedan od ovih dvaju aspekata (leksički ili gramatički) bude na satu u prvom planu, to ga drugi obavezno

³ M. Skljarov: *Методики преподавания русского языка и литературы*, Zagreb 1969, str. 131. i 132.

mora pratiti.«⁴ Kao primjer nepravilnog postupka navodi Malíř kako nastavnici ponekad ispituju samo paradigme i pravila bez povezivanja s rečenicom ili kontekstom ili, obratno, provjeravajući leksiku, nastavnik pita odvojene riječi u njihovom osnovnom obliku, ne obazirući se na njihov odnos u rečenici i tako ne daje mogućnost učenicima da primjenjuju pravilne oblike.

S obzirom na dob učenika srednje škole treba uzimati i vježbe koje će odgovarati intelektualnim sposobnostima učenika i razvijati njihove psiho-fizičke sposobnosti. Gramatičko-leksičke vježbe kreativnog karaktera morale bi se provoditi gotovo na svakom satu, jer se samo primjenom raznolikih usmenih vježbi mogu steći jezične navike. Za to su vrlo pogodne razne tablice za slaganje (Maching tables), dopunjaljke za primjenu i variranje oblika, transformacijske vježbe, proširivanje i zamjenjivanje dijelova rečenice ili čitavih rečenica (sintaksa) kao i kraći kontrolni zadaci po izboru za provjeravanje svladanog gradiva. Učenici moraju znati obrazložiti upotrebu nekog vremena, oblika ili svjesno ispraviti pogrešku te navesti analogne primjere u kojima bi se mogla pojaviti ista pogreška. Na primjer, u ruskom će navesti nekoliko imenica s množinom na -a, u njemačkom upotrebu prijedloga »in« s dativom i akuzativom, a u engleskom primjenu određenog, odnosno neodređenog člana i sl. Nastavnici moraju insistirati na *svjesnom usvajanju* gramatike i na njenoj primjeni u određenoj strukturi, jer će inače doći do zbrke pojмова i netočnosti.

Proučavanje gramatike kao znanosti bit će zadatak naših visokoškolskih ustanova.

Početno je učenje gramatike najprije ponavljanje s nizom kreativnih vježbi da bi se postepeno uvodilo upoznavanje gramatike u svim njenim aspektima. Nastava gramatike vezana je s jezičnim vježbama, njeguje se i prijevod, upoznaju se stilske varijante riječi te »uzimajući u obzir mogućnosti ljudskog uma otkrivaju se jezična pravila.«⁵ Studenti razvijaju svoje istraživačke predispozicije, vrednujući i uspoređujući rezultate lingvistike i srodnih znanosti o jeziku kako bi danas-sutra mogli i sami dati svoj doprinos znanstveno istraživačkom radu na jeziku. Tako im fakulteti, odnosno visoke škole daju praktična znanja za život i za buduće zvanje, kao i istraživački stimulus za dalje usavršavanje i produbljivanje znanja.

Uzevši u obzir dinamičnost nastave stranih jezika, možemo reći da se faze u učenju jezika mijenjaju kao što i nove promjene u nastavnim metodama stavljaju gramatiku u razne položaje. Nastavniku se daju široke mogućnosti u radu i nastavnik »...će moći odrediti metodu rada koja će ga s najviše sigurnosti dovesti do određenog rezultata«,⁶ a programi se sve više usklađuju prema potrebama u životu čovjeka te tipu škole i rezultatu koji se želi postići. U tom smislu se programi srednjih škola usklađuju s osnovnima, a fakultetski sa srednjim tako da u doglednoj budućnosti neće biti »iznađenja« prilikom prelaženja učenika na viši stupanj. Zajedničkim naporima nastavnika raznorodnih obrazovnih ustanova nastoji se na određivanju gramatičkog nivoa za pojedine faze učenja stranog jezika i povezivanja, proširivanja i usklađivanja gramatičkog gradiva koje se sistematski proteže od osnovne škole do fakulteta.

⁴ F. Malíř i kolektiv: *Metodika vyučování ruskému jazyku*, Praha 1967, str. 131.

⁵ Lj. Mihailović: »Transformaciona generativna gramatika i učenje stranog jezika« — *Strani jezici* 1/1973, str. 7.

⁶ R. Filipović: *Udio lingvistike u formuliranju modernih metoda u nastavi stranih jezika*, »Školska knjiga«, Zagreb 1971, str. 45.